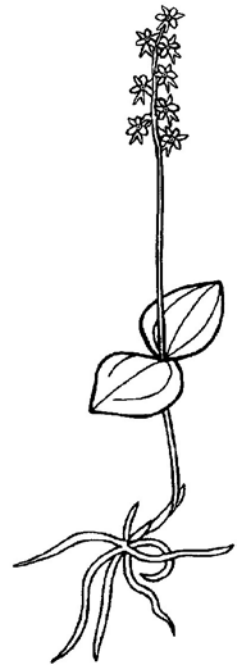

Listéra

1 - 2016

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
31. årgang, 2016, nummer 1

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, org.nr. 989 212 621
Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn. Girokonto: 0530 3890647
Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no
Foreningens hjemmeside: www.miclis.no/tbf

Kasserer: Åse Halvorsen, a-jhalvo@online.no
Tlf.: 35500135 / 91595087

Styremedlem: Esther Broch, esther.broch@sf-nett.no
Tlf.: 35530586 / 90015286

Styremedlem: Christian Kortner, ckortner@online.no
Tlf.: 91894169

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, b-halvor@online.no
Tlf.: 35289517 / 91310296

Styremedlem: Trond Risdal, tr-risda@online.no
Tlf.: 47287740

1. Varamedlem: Øivind Kortner, okortner@online.no
Tlf.: 91541184

2. Varamedlem: Anne Vinorum
Tlf.: 35514117

I redaksjonen:

Charlotte Bakke (c.bakke@sf-nett.no), Norman Hagen (nohag@online.no),
Kåre Homble (k.homble@online.no), Kristin Steineger Vigander (kristvi@gmail.com)

For bilder uten oppgitt fotograf er det forfatteren som er fotograf.

Forsidebildet: Jåblom *Parnassia palustris*. Foto: Egil Michaelsen

ISSN: 0801 - 9460

VÅRKVISTER

VÅRKVISTER

Endeleg! Dei myrke månader er til endes, sol renn upp
tidleg om morgonen, himmelen er høg, lufti blå og hjarta lett.

Bekker sildrar, humlur surrar – me kan hente inn eit
par småe kvistar av våren, etter fyrst å ha spurt svartvieren
om lov. Og akkurat no er han so rik, men ver varsam, bed
han, der er svært tett der kan du taka so mykje du vil,
berre ikkje bryt dei største greinene –

Sigrid Nordskog – Tjønnås, Tjønnegrend
TJØNNEGREND-SERIEN

Tre mann i en Audi:

PÅ JAKT ETTER SKÅNEVÅREN I ”SNAPPHANE- LAND” SAMMEN MED GÖTEBORGARE, SKÅNINGER OG ÖLÄNDINGER VÅREN 2014

eller rett og slett

VÅRBLOMSTER I SØR-SVERIGE, FRA KYST TIL KYST

(Skrevet i lengevirkende botanisk rus i mai, juni og juli 2014 og til langt inn på slutten av 2015)

Roger Halvorsen

”Göteborgarna”, det vil si Botaniska Föreningen i Göteborg (BFiG), hadde våren 2014 lagt foreningsturen til Skåne. Et eller annet sted ute i det skånske kulturlandskapets ”villmark” ligger et sted kalt Hörby hvor vi tilbrakte frokoster, middager og kveldsøker i lag med 23 stykker av broderfolket.

Hörby ligger ganske sentralt i Skåne, det svenske landskapet der nordmenn ble mobilisert i forbindelse med den dansk-tyske krigen i 1864 i tilfelle krigen ble utvidet. Da var vi i union med broderfolket som kjent. Min oldefar fra Sauherad, Halvor Jenssøn, møtte fram under mobiliseringen på Skånesletta, – hvor nå det måtte være.

Oldebarnet hans kom til Skåne i langt fredeligere hensikter der han i lag med svenskene og, som sedvanlig, to nordmenn til i en Audi, brukte tre dager til å fare skånske landeveier, enger og lunder rundt på jakt i Floras

rikholdige korg.

Jeg skal forsøke å unngå det tungt botaniske med alle botanikkens små finurligheter og heller berette om de store ”følelsemessige” og ”begeistrende” opplevelser med ankerfeste i våre svenske venners selskap.

Små botaniske sidesprang

Nå må det jo sies at det ofte har seg slik at ”tre mann i en Audi” aldri har gått av veien for noen små ”sidesprang” på nøyte planlagte botaniseringsturer. Så også denne gangen. Det ble noen intense opplevelser vi selv tar ansvaret for, i begge ender av vår ferd gjennom flere svenske landskap.

Kimen til det som har fått navnet ”Foldens botanikerlaug”, et eksklusivt laug for sterkt interesserte og vel forberedte gledesbotanikere med vel definerte oppgaver, la i vei en onsdags formiddag med Skåne som mål. Det er sagt før: Bård er den

med hånda støtt på forberedelsene hva angår besøkslokaliteter, Øystein er den som holder hånda støtt på rattet som sjåfør og gir sistemann, forfatteren og livsnyteren, mange, raskt påfølgende ”nær-døden-opplevelser”. Slik utfyller vi hverandre på en fremragende måte.

Veien til Skåne går gjennom Bohuslän og Halland

Avreisedagen ble en dag full av ”sidesprang” av den eksklusive typen på vår vei sørover gjennom Sverige. Bård hadde en lang liste full av fristende og uimotståelige tilbud. Det startet i Halland med en lokalitet av sumpfiol *Viola uliginosa*.

Sumpfiol i Halland

Vår første stopp var i Halland, nærmere bestemt Tjärby, like sør for Grimeton ved Varberg. Vi parkerte og klatret ut av bilen.

I en Audi, der man sitter dypt i setene med stor nærhet til veibanen, stiger man ikke ut av bilen, man må heise seg ut, ja, nærmest klatre. Med GPS'en klar smøg Bård seg inn gjennom en svartorsumpskog der en bekk, som slingret seg lydløst gjennom skogbunnen, skapte et fuktig miljø med mange små myrter. Artsepetet *uliginosa* betyr jo, ifølge Lid, ”som veks på våte stader”, noe som det norske navnet sumpfiol også tyder på. Stedet virket derfor lovende.

Bård stilte seg bredbent opp med beina godt plassert på et par tuer og forkynte høytidsstemt at nå fikk vi to andre leite for å se om det var

Øystein og Bård fullt konsentrert

noe sumpfiol. Vi to hadde jo sett den ”mange” ganger (to!) før, en gang avblomstret med frukter oppe i Småland og en gang i sin tidligste blomstring sammen med vår venn Bengt et eller annet sted på grensa mellom Skåne og Blekinge. Eller kanskje det var ved grensa mellom Blekinge og Småland?

Tue med sumpfiol *Viola uliginosa*

Sumpfiol

Der Bård sto skrevende på to tuer, var det lillablått i lillablått av fioler i sin aller fagreste blomstring. Forfatteren forsto enda en gang

at dersom man skal være med på de store ”nyopplevelsene” innen botanikken, kan det være litt fornuftig av og til å følge etter en vel forberedt Bård. Det ble fotografert til den milde grad så gigabytene gikk varme.

Skunkkala, to og en halv art av *Lysichiton*

Den neste opplevelsen, en god time seinere, var møtet med et samlet utvalg av skunkkalaslekta *Lysichiton* i Norden, i alt 2 reine arter og en hybrid (= den halve arten, eller var det to halvdelers?). Vi så dem allerede fra brua over Fylleån ved Simlångsdalen, store buketter

Hvit skunkkala *Lysichiton camtschatcensis*Skunkkala *Lysichiton americanus*

Øystein og alle skunkkalaene

Øystein, Bård og hybriden

og enkeltindivider spredt utover strandkantene på begge sider av brua. Stedet ligger i Halmstad kommune i Halland.

Den ene arten var skunkkala *L. americanus* som har en klar gul farge på et stort hylleblad og en mer eller mindre tydelig purpurfarget kolbe som sitter inne i hyllebladet. På svensk kalles den også skunkkalla (med dobbel l). Arten er også "litt" norsk siden den er forvillet i Norge (Bergen, Stavanger og Arendal) og har, som navnet antyder, sin opprinnelse fra det vestlige Nord-Amerika. Den andre arten, hvit skunkkala (med reint hvitt hylleblad) *L. camtschatcensis*, opprinnelig fra det nordøstre Asia, sto side om side med den gule, og de hadde hybridene mellom seg, *L. americanus* x *camtschatcensis*. Den hvite arten var noe mindre enn den gule, mens hybridene stort sett vartet opp med eksemplarer som var mye større enn begge foreldreartene. Hybridene hadde en ganske lys gul farge, ja,

nærmere hvit, faktisk.

Det ble et langt besøk i den fuktige oreskogen.

Kullen i Skåne

Kullen! Navnet får de fleste svenske botanikere til å få gåsehud av forventninger. Både Bård og Øystein hadde vært her tidligere, akkurat som "a Ingebjørg" hos Prøysen, hu som hadde "sett'n før". Den botaniske "notarius publicus" i laget

Innfarten mot "Kullen" som sees i bakgrunnen

hadde bare hørt vage antydninger om stedet, og det ble henvist til en artikkel i *Svensk Botanisk Tidskrift* fra Erik Ljungstrands hånd om myk sisselrot *Polypodium interjectum* som er funnet her.

Vi ankom området med sitt spennende og uvanlige artsutvalg. Forventningene var imidlertid skrudd til de store høyder hos skribenten da

Hestetunge *Pentaglottis sempervirens*

vi enda en gang klatret ut av Audi'n. Først og fremst hadde vi som mål å finne den arten som svenskene kaller vårvial *Lathyrus sphaericus* i *Den nya nordiska floran* og som i den første norske utgaven av "Moster" har fått navnet vårflatbelg. Nå har den visstnok fått det norske navnet kuleflatbelg, noe som mer samsvarer med det vitenskapelige *sphaericus*.

Vi ruslet gjennom et pittoresk

Vårflatbelg eller kuleflatbelg *Lathyrus sphaericus*

Gulltvetann *Lamium galeobdolon* ssp. *montanum*

lokalsamfunn og gledet oss stort over frodige veikanter og kratt langs veien ut mot selve "Kullen", en av de mest sagnomsuste botaniske lokalitetene på denne delen av svenskekysten.

På avstand duftet det svakt fra rike bestander av ramsløk *Allium ursinum*, og så var det hestetunge *Pentaglottis sempervirens* da, ja, det ble sagt så, selv om blomstene virket noe større og dessuten litt blassere blå enn dem som skribenten mente å huske fra Rogaland. Men det er det der med minnet da, det som ”gråner” med åra, så det var selvfølgelig riktig at det var hestetunge.

Frampå ei litt vanskelig tilgjengelig berghylle med bratt oppstigning dukket det opp både klisterarve *Cerastium glutinosum*, mengder av ”ekte” (på svensk ”liten”) sommervikke *Vicia sativa* ssp. *nigra* og, etter litt leiting, vårflatbelg med sine karakteristiske rødoransje blomster og sine to småblad som peker nesten rett til værs. Det ble en

”Gillet”, vår faste base i Råbyhill.

oppfylt drøm for en av oss, må jeg tilstå.

På tilbaketuren mot bilen ble det avfotografert både gulltvettann *Lamium galeobdolon* ssp. *montanum* og månefiol *Lunaria*

rediviva.

Sulten tok oss etter hvert, med svarte prikker for øynene, og resultatet ble for forfatteren en velsmakende gjørs på ei seng av potetmos. Den smakte fortreffelig!

Så for vi videre mot Hörby der vi etter noe leiting fant fram til overnattingsstedet, vandrarhemmet Råbyhill. Her ble vi innlosjert i huset med det underlige navnet ”Gillet”. Gille betyr et laug eller brorskap, noe som passet som hånd i hanske for medlemmene av det vi hadde kalt ”Foldens botanikerlaug”. At det også kan bety fest eller selskapelig samvær, passer også bra, for her var de første turdeltagerne allerede ankommet og vartet oss opp med et godt glass hvitvin. Vi følte oss straks velkomne, og hele turen ble en botanisk fest.

Snapphanen av Axel Ebbe

Snapphaner og 400-årsnatten

Før det skrives noe mer om botanikerferden vår gjennom skånske bøkeskoger og svensk kulturlandskap, der ”snapphanene” har skapt seg et navn, må vi dvele litt ved historien og det gamle slik forfatteren noen ganger gjør på tur.

Hva eller hvem er så disse ”snapphanene” som jeg har hengt meg så opp i? De har historiske røtter tilbake til den tida da det var krigstilstand mellom svensker og dansker, slik at også nordmenn automatisk ble innblandet. Norge befant seg tidsmessig sann omtrent midt i den delen av vår historie som ofte blir omtalt som ”400-årsnatten”, den perioden da vi var en del av Danmark og det som offisielt ble omtalt som kongeriket Danmark-Norge.

Nå er jo vår historiske barnelærdom det at denne ”400-årsnatten” var navnet på dansketida i Norge, da vi var under det danske ”åket” og måtte delta i alle kriger mot Sverige og andre som danskekongene fant det for godt å krige mot.

Men så skal det vel i anstendighetens navn sies at ”400-årsnatten” ikke bare var mørk, snarere tvert imot ifølge en del historiske kilder. I de periodene det var litt fredeligere, da ”Kongen av Danmark” samlet seg skatter på jorden før neste krigstog mot gjenstridige svensker eller andre, drev vi ”undertrykte” nordmenn en utstrakt handel med både engelskmenn og andre rundt om med godt resultat for oss nordmenn. Det førte til stor velstand i enkelte engere kretser i det norske samfunnet.

Men hvem var så da disse snapphanene? Ordet kommer sannsynligvis fra det tyske ”schnappen” som betyr å stjele eller røve. I virkeligheten var de i hovedsak en slags geriljasoldater som kjempet mot svenskene i den tida da de danske landskapene Halland, Skåne og Blekinge var danske og etter hvert ble svensk territorium. Etter freden i Brömsebro i 1645 ble Halland ”pantsatt” til svenskene for en periode på 30 år. Karl X Gustav (han med muren på tvers av Sør-Öland) fikk så som resultat av den første danske krigen og freden i Roskilde i 1658, både Skåne, Blekinge og Halland som svensk territorium.

En ny svensk-dansk krig brøt ut i 1676, en krig som var en del av en større konflikt i Europa. Denne krigen dro med seg Norge ved at det oppsto kamper i Jämtland der en kunne se noe av det samme mønsteret som i Skåne. Den lokale befolkningen støttet de norske styrkene i kampene mot svenskene, noe som førte til at svenskene måtte trekke seg ut fra Jämtland.

Stridighetene i Skåne ble også kalt ”Snapphanekrigen” og varte fram til 1679. Da danskene invaderte Skåne, møtte de liten motstand, og snart var storparten av Skåne gjenerobret.

Motstanden mot svenskene blant skåningene var stor, mest på grunn av utskrivninger til hæren, krav om at bøndene skulle innkvartere svenske styrker, økte skatter og mange andre arbeidsoppgaver som befolkningen ble pålagt av den svenske kongen. Dette førte til at det ble opprettet en form for geriljavirksomhet bak de svenske linjene, såkalte ”friskytterkompanier” som i virkeligheten var regulære troppeavdelinger, ofte ledet av danske militære. En av de mer spektakulære operasjonene som fant sted i denne krigen, var det såkalte Losholtkuppet der den svenske krigskassen med penger, ammunisjon og masse utstyr til en verdi av nærmere 100 millioner kroner i dagens mål, ble stjålet fra svenskene.

Gruppene av snapphaner besto imidlertid både av regulære soldater i dansk tjeneste, bønder som gjorde opprør og dessuten grupper av kriminelle.

Men krigslykken snudde snart, først i det blodige slaget ved Lund i desember 1676 og så ved at snapphanenes støttepunkter i form av de danske festningene langs kysten falt.

Svenskene for etter hvert hardt fram på alle måter mot den skånske befolkningen. Karl XI ga ut en forordning om at dersom noen svensker ble slått i hjel eller ble plyndret, skulle sognet der dette skjedde, betale 1000 riksdaler og hver tredje mann skulle bøte med livet. Dersom en snapphane ble tatt, skulle sognet betale 1000 riksdaler og hver tiende mann skulle henges. Det ble dessuten utbetalt skuddpremie for drepte snapphaner, og snapphaner som ble tatt til fange, ble torturert på de mest bestialske måter.

Imidlertid fortsatte motstanden, og resultatet var at Örkened, et sogn nordøst i Skåne, ble lagt helt i grus av kongens menn. Alle gårder ble brent, alle menn i våpenfør alder skulle drepes og alt gods skulle beslaglegges. Innbyggerne ble advart, og mange kom seg unna i tide.

Etter hvert avtok motstanden, og det ble gjennomført en ”forsvenskning” av områdene, kanskje mer likt en etnisk rensing, ved at skånske menn ble utskrevet til hæren, og mange av disse ble tvangsflyttet til svenske områder i Baltikum. Svenske borgere flyttet til byene og ble oppfordret til å gifte seg med skånske kvinner og å overta gårdene.

I 1709 gikk danske styrker på nytt inn i Skåne mens kong Karl XII var ute og kriget andre steder. Denne gangen fikk danskene liten støtte i den skånske befolkningen.

PS! Vi møtte ingen ”snapphaner” på vår tur, bare hyggelige skåninger, öländinger og göteborgare.

Første dagen i ”snappheland”

Dagen, 1. mai, opprant med gratulasjoner til sjåføren som fyller år på selve arbeidernes dag, og for dem som vokste opp i et ”troende sosialdemokratisk hjem”, har også dagen en spesiell betydning. Da dukker minnet om en av barndommens ”høytidsdager” opp, med iskrem i mengder, lyden av hornmusikk og gratis Donald Duck-filmer på Porsgrunn kino. Sjåførens alder var 63, selv om han ikke selv tror på det og i stedet, i noen sammenhenger, regner seg noen tiår yngre?

Det ble, naturlig nok, en del kjøring i et så stort og rikholdig botanisk landskap som Skåne er, og vi var så heldige at vi ble plassert i bilen til Åke Svensson, en av turlederne. Derfor kom vi aldri på vidvanke. Kanskje et planlagt trekk fra turledelsen?

Første stopp var et nydelig bøkeskogsområde i skirgrønne nyanser. Det ligger på østsida av et åsparti som hadde fått navnet Söderåsen (i mangel av noe bedre ifølge turleder), midt opp for Ljungbyhed. Her ble vi loset trygt fram til et myr-/bekkedrag hvor vi ble forevist Sveriges eneste kjente forekomst av kystmaigull *Chrysosplenium oppositifolium*, en maigullart med motsatte blad og som dannet tette matter. Det ble fortalt noe om at det var utlovet en pris av en ihuga amatørbotaniker til den som kunne finne arten i Skåne. Den ble oppdaget i 1995. Undres på hva

Kystmaigull *Chrysosplenium oppositifolium*

prisen var. Det gikk ”notarius” hus forbi.

Så gikk ferden videre i bilkø til Långtorps Vård och Behandlingshem der vi fikk mye å se på.

Løftet var at vi skulle få se myk lungeurt *Pulmonaria mollis*, noe vi da også fikk se, men det hele gled snart ut i begeistret forvirring etter at avfotograferingen av lungeurten tok til. Her var det knapt nødvendig å stå i kø. I tur og orden dukket det opp rundt inngangsporten til etablissementet gul valurt *Symphytum tuberosum*, rød lungeurt *Pulmonaria rubra*, stjernekonvall *Maianthemum stellatum* og skunkkala, og siden lundfiol *Viola reichenbachiana* og skogfiol *V. riviniana* sto side om side, hva var mer naturlig enn

Gul valurt *Symphytum tuberosum*

at også hybriden mellom dem sto der? Skillekarakterene ble behørig demonstrert der skogfiol med sine breie mørkeblå kronblad som overlapper hverandre, er tydelig forskjellig fra lundfiol med sine mer lyst lilla kronblad som ikke overlapper. "Notarius" ble mer enn imponert over Eriks øye for detaljer. Jeg for min del måtte hatt mange par øyne med sterke briller for å se dette på egen hånd.

Som en siste bonus fikk vi med oss hvitpestrot *Petasites albus* og dessuten blomstrende eksemplarer av vinterglans *Pachysandra terminalis* før vi dro videre.

1. mai demonstrasjon av noen arter av slekta *Stellaria*

Det ble niste og rast nede ved Västra Ringsjön hvor vi forgjeves

lette etter filtpestrot *Petasites spurius*. I stedet fikk vi en innføring i slekta arver *Stellaria*, og vi fikk demonstrert forskjellene mellom bøkearve *S. neglecta*, bleikarve *S. pallida* og vassarve *S. media*. Erik forklarte oss inngående om hybridene mellom bøkearve og bleikarve som hadde gjennomgått en kromosomfordobling, og vips hadde vi fått arten vassarve, det rett så besværlige ugraset vi alle sikkert kjenner.

Av andre trivelige funn som kan nevnes herfra, var moskusurt *Adoxa moschatellina*.

Etter mat tok vi oss videre til et sted kalt Rövarekulan hvor ramsløk *Allium ursinum* hadde startet blomstringen og mer hvitpestrot med både hannplanter og hunnplanter i blomst og i frukt.

Hagenøkleblom *Primula elatior*

I et naturreservat kalt Borstbäcken sto bøkeskogen i alle fint grønne nyanser og kunne blant annet by på hagenøkleblom *Primula elatior*, gulltvetann og skogveronika *Veronica montana* i fin blomstring.

Siste stopp denne dagen var Fulltofta naturreservat hvor vi fikk se en lokalitet av filtpestrot med hannblomster.

Kenneth Bergerson (t.v.) og Åke Svensson med hagenøkleblom

Fredag 2. mai opprørt med nydelig vær og stor spenning blant det norske laugets tre medlemmer for hva dagen ville bringe. Vi starta opp med et besøk på ei eng ved Lyckås slott. Her fikk vi med oss en tett bestand av japanpestrot *Petasites japonicus* ssp. *giganteus*. Enga kunne også by på uvanlige ting som parkrapp *Poa chaixii* og ikke minst legelungeurt *Pulmonaria officinalis*.

Deretter gikk veien til Köpingsbro øst for Ystad hvor vi rusla i spredt orden ut på et jernbaneområde for å se etter alvarveronika *Veronica praecox*. Vi fikk se arten i form av

Legelungeurt *Pulmonaria officinalis*

ørsmå eksemplarer i avblomstret tilstand. Fruktene er imidlertid ganske karakteristiske når man får dem påvist. Det er, som de fleste har erfart, lettere å ”slå opp” i drevne botanikere som er kjent med arter enn i floraen. Sånn var det med den saken.

Jernbaneområdet kunne dessuten oppvise fine bestander av lodnestorkenebb *Geranium molle*, vårsvineblom *Senecio leucanthemifolius* ssp. *vernalis* og trefingersildre *Saxifraga tridactylites*.

Idet vi kjørte ut av Köpingsbro, var det bråstopp for vår svenske sjåfør, Åke, da det i veikanten vokste kveldsstjerne *Ornithogalum boucheanum*. Vi ble litt etter de andre deltagerne for en stakket stund, men det ble utvist stor tålmodighet og overbærenhet med oss ved neste stopp.

Kivik ved Hällevik i Mellby sokn

For den som setter pris på et glass sider (av eple, pære eller hva det nå måtte være, og vi er mange) er Kivik et navn som bør være godt kjent. Egnen er full av epleplanteringer over store områder, og tilbudet av sider til salgs er stort. Salgsstedene var bedre merket enn veien dit vi skulle: til botanikken!

Vi ble loset trygt gjennom "samhellet" til en rasteplass som ga anledning til å samstemme i at mennesket lever ikke av brød alene. Vi må ha en kaffekopp ved siden av også, om man får være litt fleipete. Men det ble tid til fotografering før fôring, første bordsetning, og etter at vi kom tilbake til andre bordsetning. Rundt om på rasteplassen sto mengder av hestetunge *Pentaglottis sempervirens* og blankstorkenebb *Geranium lucidum*, en art som det for øvrig var mye av rundt om i hele området.

Vi kom ikke langt før det knirket og klapret i digitalkameraer overalt. Det ble "lokale" køer foran hvert eneste buskas, og begeistrede rop kunne høres langt inn i skogen innafor. Det ble funnet en hel del hageflyktninger av mange slag her. I rask rekkefølge ble det konstatert nikkestjerne *Ornithogalum nutans*, kveldsstjerne, italiensk blåstjerne *Hyacinthoides italica* og blå- og hvitblomstrete hybrider av *H. hispanica* x *non-scripta*. Kristorn *Ilex aquifolium* ble funnet da vi begynte på vandringen inn i skogen som var full av agnbøk *Carpinus betulus*, og langs stien sto buksbom *Buxus sempervirens* og

Slik fotograferes agnbøk *Carpinus betulus*.
Øystein og Åke i aksjon

Slik ser agnbøk ut.

vårkjærminne *Omphalodes verna*
rikelig og i fin blomst.

Vi saumfor deler av skogen etter laurbærtysbast *Daphne laureola* uten hell. Forfatteren og flere andre hadde sett den her noen år tidligere, men det var ikke råd å finne den igjen. I stedet fikk vi glede oss over blomstrende agnbøk, "bakkefrytle" *Luzula divulgata* og en rekke andre vårbloster i den skånske vårskogen. På ei tørreng på vei

Bakkefrytle *Luzula divulgata*

tilbake ble det funnet åkermarikåpe *Aphanes arvensis* og bladverket av sandstråblom *Helichrysum arenarium*.

Til hjertet av Stenshuvud naturreservat

Neste stopp var Stenshuvud naturreservat. Vi norske gjester trodde vi var godt kjent fra et tidligere besøk og nærmest sprang fra bilen for å få litt arbeidsro med fotograferinga av jordbærmure *Potentilla sterilis* før resten av selskapet kom svermende og kastet skygger inn i bildene. Vi hadde sett den her noen år tidligere. Joda, vi fikk tatt bilder av både jordbærmure og annet i fred og ro, men vi undret oss snart over hvorfor de andre ikke kom til stedet. Da vi begynte å leite etter dem, fant vi dem fullt opptatt med fotografering på

Jordbærmure *Potentilla sterilis*

en liten haug nærmest drivende full av jordbærmure i skikkelig vakre utgaver.

På toppen av Stenshuvud hvilte vi ut før vi begynte nedstigningen på sjøsiden her, med livet som innsats og med følelsen av ”nær-døden-opplevelser” i den bratte skrenten ned mot vannet. De kan selvsagt ikke måle seg med de samme følelsene som sjåføren nå og da gir ”notarius” på svenske motorveier.

Erik kunne berette om Carl von Linnés besøk til Stenshuvud under hans ”skånske resa” der han sto og så utover Östersjön, slått av det vakre landskapet og utsikten, som jeg mener å huske, også omfattet synet av Bornholm i horisonten. Erik kunne fortelle at siden Linné unnlot å klatre ned skrenten (man var jo ikke kledd for slikt under datidens botaniske utflukter) gikk den store vitenskapsmannen glipp av flere nye arter for svensk flora, arter som i dag også er svært sjeldne i Norden.

Tre hvilende nordmenn på toppen av Stenshuvud i Skåne

På toppen av Stenshuvud og flere steder nedover skrenten falt forfatteren i staver over vakkert blomstrende løkrapp *Poa bulbosa*, skjønt ”blomstrende” er vel neppe den helt riktige betegnelsen der aksa sto fulle av spirende frø, yngleknopper, det som vel

Løkrapp *Poa bulbosa*

Raggarve *Cerastium brachypetalum*

kalles ”vivipari”. Andre fine ting i skråningen, før de virkelig himmelstormende opplevelsene som fulgte, var sandkarse *Teesdalia nudicaulis* og dvergsmyle *Aira praecox*. Så fulgte de store opplevelsene raskt der vi klamret oss til busker og kratt i fotokøen. Først ble raggarve *Cerastium brachypetalum*, en gammel kjenning fra Kragerø for mange år siden, demonstrert i vakker utforming. Stor sandlilje *Anthericum liliago* med bladrosetter og fjorårsstandere sto like inntil. Noen ørsmå eksemplarer av blankburkne *Asplenium adiantum-nigrum* vakte høylytt begeistring blant våre verter, mens forfatteren med lang fartstid fra rogalandsfloraen forholdt seg noe mer behersket. Arten er, som en del av leserne sikkert vet, godt kjent fra

Perleforglemmegei *Myosotis discolor*

mange steder i Rogaland. Men man skal ikke være hovmodig. Det var virkelig hyggelig å se våre svenske venners glede slå ut i full blomst i den bratte skrenten. Forfatteren kjenner selv følelsen godt fra utallige ”andakter” når nye og sjeldne ting dukker opp, og sikkert er det at denne arten er av det mer eksklusive slaget i Sverige. Av andre

Bård med lengtende blick mot Bornholm i sør

Liten kildeurt *Montia minor*

godbiter nedover mot stranda bør nevnes dvergmarikåpe *Aphanes australis*, gaffelullurt *Logfia minima*, svartmispel *Cotoneaster niger* og perleforglemmegei *Myosotis discolor*.

Trygt nede ved stranda, dit alle kom like uskadde, begynte vandringen over enger og gjennom kratt tilbake mot bilene. På vår vei ble det gjort flere gode funn: sandskjegg *Corynephorus canescens*, stor kubjelle *Pulsatilla vulgaris* ssp. *vulgaris*, kongsmarihand *Dactylorhiza majalis* ssp. *majalis*, ormetunge *Ophioglossum vulgatum*, småvindelrot *Valeriana dioica* og, hist og her på fuktige steder, liten kildeurt *Montia minor*.

En liten ekstra sving til Lund

Vi tre norske ”turister” kjørte som nevnt rundt sammen med en av turlederne, Åke Svensson fra Malmö.

Spedmure *Potentilla micrantha*Veimåne *Aremonia agrimonoides*Vingekjeks *Smyrniun perfoliatum*

Vi undret oss over om vi ville rekke tilbake til ”basen”, hente bilen og rekke fram og tilbake til Lund for å leite opp en av de store sjeldenhetene i ”Snapphane-land”, spedmure *Potentilla micrantha*. Denne har sitt eneste kjente svenske voksested i

kanten av en park i byen. Åke ble imidlertid med, kanskje for at vi skulle spare tid på at vi slapp å hente bilen vår og på leitinga. Kanskje var han redd for at vi skulle kjøre vill eller at han også kunne være sikker på at vi fikk se arten. Det ble noen mil ekstra og noen lykkelige smil hos tre nordmenn. Der sto den, tydelig forskjellig fra sin nærmeste forvekslingsart, jordbærmure. Her sto også to andre merkelige planter vi aldri hadde sett: en skjermplante kalt vingekjeks *Smyrniun perfoliatum* og en art i rosefamilien *Aremonia agrimonoides*, kalt veimåne på norsk.

Da vi kom hjem, feiret vi med et glass vin før middagen som vi rakk med god margin takket være Åke.

Lørdag 3. mai

Siste dagen pakket vi om morgenen før turen gikk østover til Lyngsjö kirke.

Langs kirkemuren der sto masser av åkersteinfrø *Buglossoides arvensis* og vårsvineblom. På

beitemarkene og sandfeltene et stykke forbi kirken var floraen overveldende. Her vokste fuglearve *Holosteum umbellatum* i alle stadier fra blomstring til frukt. Det ble funnet gode bestander av kjertelveronika *Veronica triphyllos*, noen få eksemplarer av sanddodre *Camelina microcarpa* og knipper med grådodre *Alyssum alyssoides*. Noen spredte eksemplarer av ridderspore på et tidlig stadium voldte litt besvær inntil Erik Ljungstrand kvikt forbarmet seg over forfatteren og kunne foreta en bestemmelse. En av de store opplevelsene i sandfeltet for oss vestfra ble en hel del eksemplarer av sandsmelle *Silene conica* med sine karakteristiske litt oppblåste og stripete begere. Forfatteren hilste ærbødig på dem som de gamle kjenningene vi var fra Öland.

Etter noen småstopp med blant annet diverse løvetannarter (der forfatteren i stedet betraktet

Åkersteinfrø *Buglossoides arvensis*

fuglelivet gjennom kikkerten, – hans kunnskap om løvetann er begrenset til noen få arter, og flesteparten har det felles artsnavnet *Taraxacum vulgare*), inntok vi de medbrakte brødskivene og kaffe på stranda der Helge å renner ut i ”havet” som har navnet Östersjön. Stedet kalles Gropahålet. Her fikk vi demonstrert den flerårige formen av stemorsblomst *Viola tricolor* ssp. *curtisii* som på norsk er kalt sandstemorsblomst. Den utmerker seg med en rikt greina jordstengel. Så fikk vi oppleve den intense begeistringen en rik bestand av vårveronika *Veronica verna* kunne påføre sindige botanikere. Køen og trengselen rundt forekomsten kan knapt beskrives.

Lyngsjö kirke med vårsvineblom *Senecio leucanthemifolius* ssp. *vernalis*

Fuglearve *Holosteum umbellatum*

Sandsmelle *Silene conica*

Sanddodre *Camelina microcarpa*

Videre nordover mot Viby gård

Vi dro videre og stoppet ved et lite beiteområde ikke langt fra Viby. Her svermet botanikerne ut etter et løfte om å få se lodnemure *Potentilla heptaphylla*, en art med

Grådodre *Alyssum alyssoides*

”Kongen på haugen”, turleder Åke Svensson.

Fotografer i aksjon ved vårveronika *Veronica verna*

Dette er hva de fotograferte:
vårveronika.

heller sparsom utbredelse i Norden hvor den er funnet bare i Skåne og Blekinge. Det tok ikke lang tid før lydnivået steg med økende begeistring. Den ene etter den andre falt på kne som i bønn, og knipsingen

begynte. Dette var en av turens store opplevelser.

Gledesrop fra Åke om radstarr *Carex obtusata* ga oss små skjelvetokter. Forfatteren hadde ikke sett denne arten siden forrige årtusen på Öland og da bare i nærmest avblomstret og ”fullmoden” form. Gjensynet ble varmt og inderlig da fint blomstrende små hann- og hunnaks av starren viste seg fram blant blomstrende lodnemurer.

Siste stopp i Skåne for oss vestfra ble Kvarnäsviden og strendene ved Hammarsjön. Her ble det notert bl.a. fuglestjerne *Ornithogalum umbellatum*, vasskarse *Rorippa amphibia*, vasshøymol *Rumex aquaticus* og her og der noen kvister av rosmarinvier *Salix repens* ssp. *rosmarinifolia*. Det siste vi fikk med oss av godbiter før vi forlot våre svenske venner, var kvasstarr *Carex acuta*, bunkestarr *C. elata* og hybridene dem imellom. Ifølge Lid (2004) er denne hybridene i Norge kanskje funnet i Ås kommune. Vi fikk aldri tid til å rådspørre vårt reisefølge fra Ås om den saken.

Lodnemure *Potentilla heptaphylla*

Radstarr *Carex obtusata*

Öland neste stopp

For oss tre i Audi'n gikk nå ferden nordøstover mot Öland etter at vi hadde takket for en flott tur. Våren på Öland er vel også verdt en egen messe. "Notarius" har besøkt den langstrakte kalkøya i overkant av 30 ganger og hadde vel noe å vise fram for de to andre.

Vi ankom overnattingsstedet vårt, Stora Frögården, tidlig kveld og rakk en liten runde på alvaret og langs blomsterrike landeveier. Neste dag og halve dagen deretter ble benyttet til å se noe av det bedre Öland kan by på av flora og natur. De to største opplevelsene var nok Mörbylilla med tusener av blomstrende våradonis *Adonis vernalis* og en ørliten forekomst av blå åkersteinfrø *Buglossoides arvensis* ssp. *coerulescens* i kanten av landborgen rett vest for vindmølla på Gettlinge gravfelt.

Historien om vår tur til Öland er i seg selv verdt et helt reisereferat, en historie vi kanskje kan komme tilbake til ved en seinere anledning,

men jeg nevner raskt noen få av artene vi fikk beundre. Derfor følger her en liten liste, hulter til bulter, over noe av det du kan se av flora på Öland de første dagene i mai:

Dvergfiol *Viola pumila*, lodnefiol *V. hirta*, vårveronika *Veronica verna*, klisterveronika *V. triphyllos*, ullsoleie *Ranunculus illyricus* (bare blad), lodnesoleie *R. psilostachys* (bare blad), filtsymre *Anemone sylvestris*, murrublom *Draba muralis*, skumrefiol *Hesperis tristis*, dvergkjempe *Plantago tenuiflora* og klokkejulerose *Helleborus foetidus*.

Helt til slutt: Takk

Til slutt vil jeg få takke hele reisefølget av hyggelige og hjelpsomme venner fra BFiG, mine to reisefeller hjemmefra og rette

Murrublom *Draba muralis*

Søstermariland *Dactylorhiza sambucina*
på Stora Alvaret

en spesiell takk til turlederne for en praktfull tur. Dessuten skylder jeg Ulla-Britt og Thomas fra Öland

Skumrefiol *Hesperis tristis*

Våradonis *Adonis vernalis* fra Mörbylilla

en stor takk for den hjelpa jeg fikk da jeg leste deres referat fra turen, ”En resa mellan hägg och syren”, i *Calluna*, tidsskriftet til BFiG. Her var det god hjelp å hente fram fra glemselen stedsnavn og rekkefølgen av funn. Sånn er det bare når en ivrig nordmann har det travelt med å følge med og ikke får notert alt som burde noteres. Det gjelder visst at en får skrevet en dagbok underveis på slike turer.

Bård i skråningen ved Gettlinge gravfelt med blå åkersteinfrø *Buglossoides arvensis* ssp. *coerulescens*

Fra Ölands eneste forekomst (?) av blå åkersteinfrø *Buglossoides arvensis* ssp. *coeruleascens*

Svenskegras *Sesleria caerulea*

En av Ölands mange væderkvarnar

Takk for følget!

Kilder

Andersson, Ulla-Britt & Gunnarsson, Thomas. 2014. "En resa mellan hägg och syren". *Calluna* 31, hefte 3. Västergötlands Bot. För. & Botaniska För. i Göteborg.

Lid, J. & Lid, D.T. 2004. *Norsk flora*, 7. utg. v/ Reidar Elven. Det Norske Samlaget, Oslo. Historisk stoff om snapphaner er hentet fra nettet.

MINTHE, EN NAJADE SOM BLE EN BLOMST

Om en ”velduftende” forvandling, en historie fra Ovids *Metamorfoser*

Roger Halvorsen

Blomsterslekta *Mentha* L. er ei slekt med omtrent 25 arter spredt i de nordlige tempererte sonene, Sør-Afrika og Australia. Slektsnavnet kommer antagelig fra det greske *minthe* (Μινθή) eller *mintha* som i latin er blitt til *mentha*. Det kan, når en benytter en rekke kilder, bli litt forvirring omkring hvilket navn en skal bruke i denne sammenhengen: Menthe, Mintha eller Mentha, men det er det siste som er blitt stående igjen som navnet på planteslekta.

Ifølge Corneliuson (1997), er opprinnelsen til navnet ikke kjent, men han mener det sannsynligvis stammer fra et forhistorisk språk. Han skriver at navnet visstnok er, eller kan være, avledet av det greske jentenavnet Menthe. Mytologiens Menthe skal ha vært elskerinna til den greske dødsguden Hades, som motsvarer romernes Pluto. Hades, eller Pluto om en vil, var i sin tur gift med Persefone, som i romersk mytologi er blitt døpt Prosperina, og hun forvandlet Menthe til krusmynte.

(Romersk mytologi er på et vis

nærmest en omdiktning av den greske mytologien. Gudene og personene har bare fått nye navn.)

Historien er omtalt blant annet av Ovid, den store romerske poeten som skrev verket *Metamorfoser*. *Metamorfoser* består av 15 bøker som i sterk grad er bygget på historier fra den gresk-romerske mytologien. Historien om Menthe, eller Minthe er fortalt i bok 10, linje 729. Ovid opererer ofte med greske navn i *Metamorfoser*, for eksempel Hades og Ceres.

Ovid

Publius Ovidius Naso, bedre kjent under navnet Ovid, var en av de største romerske poetene, sammen med blant annet Vergil, i den tiden da Augustus var keiser i Roma. Han var en kjent og skattet poet allerede i sin samtid og har en stor og til dels variert produksjon etter seg. Mye av det han skrev ble skrevet på vers.

Han ble av ukjente årsaker forvist til Pontus ved Svartehavet av keiser Augustus. Det er lansert mange

Publius Ovidius Naso (Fra Wikipedia)

og varierte forslag om hvorfor han ble forvist, fra det å ha sett keiserinne Livia naken, via det, i et dikt i *Ars Amatoria*, å ha gått imot keiserens vedtak av lover som skulle bringe moralen tilbake i det romerske samfunnet, til det at han hadde hatt et forhold til keiserens datterdatter Julilla.

En del av Ovids store produksjon er gått tapt, men mye er også bevart.

Metamorfoser, et hovedverk

Det verket som oftest regnes som Ovids hovedverk, kalles på norsk *Metamorfoser*. På latin var navnet *Metamorphoseon libri*, det vil si "Forvandlingens bøker". Det er en samling av rundt 250 historier eller myter som nesten alle har med en forvandling, en metamorfose, gjerne på en av hovedpersonene, som et sentralt motiv.

Blant de mange historiene er en rekke kjente figurer og hendelser fra gresk-romersk mytologi beskrevet. Her finner vi navn som Dafne som ble forfulgt av Apollon, Jupiter og hans kjærlighet til Callisto og Europa, Pyramos og Thisbe, som var oldtidshistoriens svar på Romeo og Julie (Halvorsen 2013b), Myrrha og Adonis og mange, mange flere. Felles for mange av historiene er at de ofte handler om en forvandling fra en mer eller mindre menneskelig eller guddommelig figur til et helt annet slags vesen i plante- eller dyreriket, slik som for eksempel Dafne som ble forvandlet til et tre for å slippe unna Apollons voldsomme kjærlighetsiver. En av historiene handler om Minthes forvandling til ei plante.

Persefone og Hades

Først litt bakgrunnsstoff for historien, fra gresk mytologi: Selve "sjefsguden" i gresk mytologi, Zevs (romernes Jupiter), og søstera hans, Demeter (romernes Ceres), fikk et så nært forhold til hverandre at det resulterte i at de fikk ei datter, Persefone (romernes Prosperina).

Forhold med karakter av incest var akseptert blant gudene, så dette var ikke noe spesielt å skrive hjem om i den greske mytologien. Persefone var en utenom det vanlige vakker kvinne, og skjebnen ville at Zeus sa ja til at dattera skulle få gifte seg med hans bror Hades, underverdenens konge. Dette hadde ikke Zeus diskutert på forhånd med Demeter. Demeter hadde lenge vaktet vel på den vakre dattera si og gjemte henne bort på Sicilia. Hades, som etter hvert var helt fra seg av begjær, fant ut av dette, steig opp fra dødsriket i en gyllen vogn, kidnappet henne og dro så tilbake til dødsriket med henne.

Det hører på et vis også med til historien at kjærlighetsgudinnen Afrodite hadde en kjærlighetsaffære med den vakre ynglingen Adonis, noe som førte til at en av hennes andre elskere, krigsguden Ares, ble ganske vred og sannsynligvis gjorde sitt til at Adonis ble drept av et villsvin (Halvorsen 2013a). Afrodite skjulte Adonis i et skrin som hun leverte til Persefone nede i dødsriket for at hun skulle passe på det. Persefone, nysgjerrig som hun sannsynligvis var, åpnet imidlertid skrinet og så den vakre ynglingen, og hun bestemte seg ganske raskt for å beholde han i dødsriket, på tross av at avtalen var at Adonis i en viss periode av året skulle få vende

Er dette Athene eller Ares som spør Hades om ikke å kidnappe Persefone?
Maleri av Peter Paul Rubens, ca. 1636.

tilbake til jorden for å møte Afrodite. Det førte til bitter krangel, og Zevs bestemte derfor at Adonis skulle tilbringe fire måneder av året på jorden med Afrodite, fire måneder i underverdenen med Persefone, mens han fritt kunne velge selv for de siste fire månedene. Da valgte han gjerne å være hos Afrodite.

Tilbake til Demeter

Demeter var fortvilet over at Persefone var blitt borte, og da hun fikk høre at dattera var blitt giftet bort av broren Zevs til Hades uten hennes viten, ble hun mildt sagt rasende.

Demeter var gudinne for plantevekst og fruktbarhet, og hun stelte det derfor slik til at en stor hungersnød gikk over jorden. Den varte i et år, og hun truet dessuten med at hun også ville ødelegge menneskeheten om det ikke ble orden i sakene.

Zevs lovet derfor Demeter at Persefone skulle få vende tilbake fra dødsriket, selv om han egentlig så det som en ære at broren Hades fikk den vakre dattera. Han ga Persefone løfte om at hun skulle komme tilbake under den forutsetningen at hun ikke hadde spist noe i dødsriket.

Dessverre hadde Persefone spist litt av et granateple, sju kjerner visstnok, slik at hun fortsatt ble knyttet til Hades og dødsriket. Zevs fikk da ordnet det slik at Persefone nå fikk komme tilbake til jorda hvert år om våren, i den tida da kornet vokste fram. Under vinteren vendte hun tilbake til underverdenen.

Hades og Minthe

Historien skulle egentlig handle om Minthe: Minthe (hun som også ble kalt Mintha, Menthe eller Mentha, gresk: Μίνθη eller Μένθη) var en najade, en vannymfe, som Hades etter hvert hadde stiftet bekjentskap med og ble forelsket i. Hun på sin side hadde latt seg blende av Hades gylne vogn, og hun ble snart hentet av Hades til dødsriket. Da hun skulle til å forføre han, ble dronningen selv, Persefone, oppmerksom på hva som var på gang. Minthe kunne neppe ha hatt noen særlig sjenanse i spillet om kjærligheten siden hun åpent hadde erklært at hennes egen skjønnhet var Persefones skjønnhet overlegen. Hun ble, ifølge den greske geografen, historikeren og filosofen Strabo (Strabon), elskerinna til Hades (også benevnt som konkubine) og besøkte kanskje hans seng altfor ofte.

En annen gresk-romersk poet, Oppian, omtaler også Minthes sengebesøk hos Hades. Han har en litt annen vri på historien ved at Minthe fra først av var Hades elskerinne før han bortførte Persefone til dødsriket. Minthe klaget da høylytt med overdreven ordbruk sin nød, en "nød" som nok var preget av en stor grad av sjalusi.

Hva som egentlig skjedde etter hvert, eller rettere hvordan det skjedde, er Strabo og Oppian ikke helt enige om. Men sikkert er det at det hele ikke på noen måte gikk upåaktet hen hos Persefone, og trolig ei heller hennes mor, Demeter. Det måtte ende med katastrofe for den vakre najaden Minthe.

Eplemynte *Menta suaveolens*. Foto: Øystein Ruden

Strabo forteller at Minthe ble tråkket ned under Persefones fot og forvandlet til en hagemynte, ei plante som på den tida gikk under navnet hedyosmon. Oppian forteller derimot at det var Demeter som i sterkt raseri trampet på Minthe og knuste henne. Dette fordi Minthe skal ha uttalt at hun på alle vis var edlere og hadde en mer elegant form for skjønnhet enn den mørkøyde Persefone. Minthe påsto videre at Hades ville forvise Persefone og vende tilbake til henne. At slik prat gjør en kone rasende, er lett å tenke seg. Oppians historie ender med at

opp av jorda der Minthe var knust av Demeter, vokste det fram ei veik og svak plante som bar navnet Minthe (eller *Mentha*).

Ovid, forfatteren av *Metamorfoser* (se ovenfor), var nok noe mer mild i sin omtale av Minthe der han forteller at Persefone fra gammelt av hadde fått det privilegium å kunne forvandle en kvinnes form til et annet vesen, og i dette tilfellet omskapte hun Minthe til en velduftende mynte.

Resultatet?

Det som ”kjærlighetsdramaet” i alle fall har resultert i, er at floraen

Vassmynte *Mentha aquatica*. Foto: Øystein Ruden

Peppermynte *Mentha x piperita*. Foto: Øystein Ruden

er blitt velsignet med mange arter av mynter, og dessuten har vi nå hagevarianter av mynter med ganske forskjellige smaker og utseender. Artene eller variantene blir i dag brukt både til te og i vanlig matlaging.

Dessuten blir det fortalt at i det gamle Hellas ble mynte brukt i begravelser sammen med rosmarin og myrt.

Litteratur

Corneliuson, Jens. 1997. *Växternas namn*. Wahlström & Widstrand.

Halvorsen, R. 2013a. "På besøk til Adonis' gravsted." *Listéra* 28, hefte 2, s. 6 - 14.

Halvorsen, R. 2013b. "Om hvordan morbæra ble mørkt svart-røde, en historie om Pyramus og Thisbe." *Listéra* 28, hefte 2, s. 31-37.

Lid, J. & Lid, D.T. 2004. *Norsk flora*, 7. utg. v/Reidar Elven. Det Norske Samlaget. Oslo.

Publius Ovidius Naso. *Metamorfoser*. 2015. I tolkning av Ingvar Björkeson. Natur & Kultur. Stockholm.

Fra nettet:

Wikipedia

<http://www.theoi.com/Nymphe/NympheMinthe.html>

PLANTER I TELEMARK PÅ DEN NYE NORSKE RØDLISTA 2015

Kristin Steineger Vigander

Artsdatabanken la ut ny norsk rødliste i november 2015. Bjørn Erik Halvorsen har gjennomgått denne, og har laget en god oversikt over de rødlistete karplantene som har relasjon til Telemark. Listen til Bjørn Erik er presentert på TBF's hjemmeside miclis.no/tbf/

Rødlistekategoriene (nærmere beskrivelse av disse finnes på nettet hos Artsdatabanken):

- CR Kritisk truet (Critically Endangered)
- EN Sterkt truet (Endangered)
- VU Sårbar (Vulnerable)
- NT Nær truet (Near Threatened)

Jeg vil her presentere noen av artene som står på rødlista, og som har tilknytning til Telemark.

Jeg starter med familien *Asteraceae* – kurvblomstfamilien, og vil i senere nummer av *Listéra* komme med presentasjon av rødlistete planter i andre familier.

Kurvblomstfamilien – arter på Rødlista 2015

Den største familien som er representert, er kurvblomstfamilien *Asteraceae*. Her finnes det 15 planter:

Eseltistel – *Onopordum acanthium*

Denne planten var i rødlista 2010 oppført med kategori CR, altså kritisk truet. Og den var ikke nevnt som registrert i Telemark.

I dag er den notert som EN – sterkt truet, fordi den bare har én noenlunde stabil forekomst, og et lite antall individer. I 2013 er det observert ca. 80 blomstrende individer på landsbasis.

Eseltistel er antakelig en fremmed art, kommet til landet

Eseltistel *Onopordum acanthium*, fra Stråholmen 2005.

Eseltistel, fra Stråholmen 2005.

Planten har androgyne egenskaper, dvs. at den både har arr og støvbærere. Planten formerer seg bare ved frøspredning, og hver plante kan produsere mellom 8400 og 20000 frø.

Eseltistel. Foto: Egil Michaelsen

med ballast tidlig på 1800-tallet, men Artsdatabanken skriver at den antakelig er etablert her før 1800. I Telemark er den observert på Stråholmen i 2006. I Europa og Vest-Asia er planten vanlig, og den er fortsatt nok så hyppig nord til Danmark og Sør-Sverige.

Planten er toårig. Det første året setter den en stor rosett med piggete blader, og utvikler en pælerot som kan gå 30 cm ned i jorda. Det andre året vokser planten og kan bli opp til 2,5 m høy.

Den får store, piggete blader, som er dekket med hvite ullhår. Både det engelske navnet "Cotton thistle" og det svenske "ulltistel" kommer nok av de hårdekkete bladene. Den blomstrer fra juli til september med store, kulerunde blomster som er mørkt rosa til lavendelfargete.

Kåltistel – *Cirsium oleraceum*

En annen tistel som står på Rødlista 2015 er kåltistel. Artsdatabanken skriver at denne vurderes under tvil i kategori NT, nær truet, på grunn av tidligere og pågående tilbakegang. Alternativet er VU (sårbar). Den vokser i fuktig bar- og blandingsskog,

Kåltistel *Cirsium oleraceum*

Kåltistel *C. oleraceum*

flommarkskog, i grøfter og engkanter.

Den er registrert i Artsdatabanken på Heistad av Roger Halvorsen i 2000, og på Mæla av Christian Kortner i 2004. Bjørn Erik Halvorsen skriver at funnene i Telemark er tilfeldige og trolig ikke relatert til opprinnelige lokaliteter.

Planten er storvokst, kan bli 50-150 cm høy, og kjennetegnes ved at blomstene er omgitt av store, blekt gulgrønne blader rundt blomsterhodene. Stilken er uten torner. Bladene er myke med brede fliker, og kan ha myke torner. Kåltistel blomstrer fra juli til september, blomstene er vanligvis lysegule, men kan i sjeldne tilfeller være mørk fiolette. Planten kan hybridisere med flere andre tistelarter.

Det latinske navnet *oleraceum* kommer fra *olus* = grønnsak. Også det norske navnet og det engelske "Cabbage thistle" forteller at planten

er spiselig. Den har vært brukt som mat i land som Russland, India og Japan.

Stjernetistel – *Carlina vulgaris*

To andre planter på rødlista har navnet tistel. Det er stjernetistel med sine to underarter:

liten stjernetistel *Carlina vulgaris* ssp. *vulgaris* og stor stjernetistel *Carlina vulgaris* ssp. *longifolia*.

Begge underartene vurderes i Artsdatabanken som nær truet (NT) fordi de viser tilbakegang og er knyttet til naturtyper som er utsatt for nedbygging og for gjengroing. Underartene finnes gjerne på tørrbakker, berg, i skogkanter og i furuskog, særlig på kalkgrunn.

Det ligger ganske mange registreringer fra Telemark i Artsobservasjoner, blant annet i Brevik, Bamble og Porsgrunn. Grenlandsområdet er ett av

Liten stjernetistel *Carlina vulgaris* ssp. *vulgaris*

Stor stjernetistel *Carlina vulgaris*
ssp. *longifolia*.

hovedutbredelsesområdene i Norge.

Stjernetistel er en toårig, ganske lav plante med tvekjønnete blomster, som er gulaktige med røde eller av og til hvite spisser.

Om høsten tørker stengel og blomst, og blir stående opprette vinteren over.

Liten stjernetistel kan bli 10-30 cm høy og har som oftest 2-4 blomsterkroner. Bladene er brede, lansettformete, litt bølgete og med mange, lange og kraftige torntenner

Avblomstret stjernetistel, Bamble 2011.

sammen med korte og tynne nåletenner.

Den store stjernetistelen kan bli 20-60 cm høy. Bladene er flate og omtrent jevnbrede, de er smalere enn på den lille stjernetistelen, og planten har færre torner.

Solblom – *Arnica montana*

Solblom er vurdert som VU (sårbar) fordi den har et begrenset forekomstareal med markert tilbakegang. Den er knyttet til slåtteeng og naturbeitemark, og har gått sterkt tilbake grunnet opphør av beite og slått. Det svenske navnet er karakteristisk nok ”slåttergubbe”.

Den har en del registreringer i Telemark de senere år, blant annet fra Tokke og Siljan.

Solblom er en kraftig plante med gullgule blomster og rett, kjertelhåret stilk som kan bli opp til en halv meter høy.

Solblom *Arnica montana*

Solblom *A. montana*

Planten har fra gammelt av spilt en stor medisinsk rolle, og gjør det fortsatt. Arnikatinktur brukes gjerne som salver, kremer og i homeopatiske midler. Den skal hjelpe mot muskelsmerter og hevelser, og skal kunne hjelpe til med å få sår til å gro.

Bømlo kommune har solblom som kommuneblomst.

Nikkebrønslé – *Bidens cernua*

Nikkebrønslé er vurdert av

Nikkebrønslé *Bidens cernua*
Foto: Egil Michaelsen

Nikkebrønslé *B. cernua*
Foto: Egil Michaelsen

Artsdatabanken til VU (sårbar), fordi den har hatt en markert tilbakegang, og er knyttet til sårbare voksesteder som næringsrike dammer, vannkanter og sumper. Gjenfylling og drenering er en trussel mot arten.

I Artsobservasjoner ligger det kun én registrering av nikkebrønslé i Telemark. Det er en registrering av Øystein Folden, fra Stråholmen i 2009.

Bjørn Erik skriver at det er tilfeldige funn i Telemark, men at dette antakelig ikke er opprinnelige lokaliteter.

Hvitpestrot – *Petasites albus*

Hvitpestrot er vurdert som nær truet (NT) fordi den har begrenset utbredelse med få gamle lokaliteter, og fordi disse ligger i områder med sterk nedbygging av naturlige voksesteder. Fra

Telemark er det bare registrert én lokalitet i Artsdatabanken, nemlig Steinsrudsvingene i Skien.

Arten vokser i flommarkskog og flomsoner. I tillegg vokser den i veikanter og på skrotemark, men slike voksesteder er ikke tatt hensyn til ved vurdering av arten, fordi dette er nye voksesteder, gjerne som følge av hagespredning.

Planten er 20-60 cm høy, og har hvite kurver i halvskjerm. Planten blomstrer tidlig om våren, og blomstene kommer før bladene er utviklet.

Bladene er store, og kan minne om hestehovblader. Det er nok derfor danskene har gitt hvitpestrotten

Hvitpestrot *P. albus*

Hvitpestrot *P. albus*

Hvitpestrot *Petasites albus*

Hvitpestrot *P. albus*

navnet “hvit hestehov”.

Kristiansand har valgt hvitpestrot som sin kommuneblomst.

Ullurt – *Filago arvensis*

Ullurt er vurdert til nær truet (NT) på grunn av et begrenset antall forekomster og nedgang i habitatkvalitet. Arten er knyttet til solvarme steder og trives på tørre gressbakker som er beitet på tradisjonelt vis, og den kan vokse på åpen, tørr sand- og grusmark. På disse voksestedene kan ikke de

Ullurt *Filago arvensis*

Ullurt *F. arvensis*

høyere plantene vokse og fortrenge den. Men slike voksesteder er i tilbakegang. Dette kan skyldes opphør av beite på tørrbakker, samt uttak av sand og grus på egnete lokaliteter.

Fra Telemark er det noen få registreringer i Artsobservasjoner, fra Sauherad, Bamble og Skien.

Ullurt er en grå, ettårig, ullhåret

plante med uanselige blomster som sitter samlet i små blomsterkurver. Stilken kan bli opp til 40 cm høy. Bladene er butte. Kurvdekkbladene er flate og behåret.

Slektsnavnet *filago* kommer av det latinske *filum* = tråd, og er nok inspirert av den tette hårkledningen.

Gaffellurt – *Logfia minima*

Gaffellurt vurderes som sterkt truet (EN) på grunn av en begrenset og fragmentert utbredelse med få individer, og tilbakegang på grunn av nedbygging.

I Telemark har gaffellurt vært kjent fra Kragerø. I Artsobservasjoner ligger det kun 6 registreringer fra årene 2000-2016, tre av dem er fra Oterøy i Kragerøfjorden. I år 2000 skal forekomsten på Oterøy ha omfattet

Gaffellurt *Logfia minima*
Foto: Bård Haugsrud

Gaffelullurt *Logfia minima*
Foto: Bård Haugsrud

ca 400 individer.

Gaffelullurt er mindre enn ullurt, og har smalt avlange, tiltrykte og spisse blader. Kurvdekkbladene er lodne nederst, men øverst er de snaue og blankt gulbrune.

Slektsnavnet *Logfia* er en omskrivning av *Filago*, ullurtslekten. Tidligere har både ullurt (*Filago arvensis*) og gaffelullurt (*Logfia minima*) tilhørt *Filago*-slekten. Det ser ut som om de begge ble flyttet over til *Logfia*, men *arvensis* er tilbake i *Filago*.

Enghaukeskjegg – *Crepis praemorsa*

Enghaukeskjegg var vurdert som sårbar (VU) i forrige rødliste, men er nå vurdert som nær truet (NT). Den har en begrenset og fragmentert tilbakegang, på grunn av at voksestedene er i tilbakegang. I Telemark har den vært kjent fra Skien. Det er kun to registreringer fra Telemark i Artsobservasjoner,

begge er fra Skien i 2012, gjort av Arnt Harald Stendalen og Kjell Thowsen.

Enghaukeskjegg er en flerårig plante, 20-40 cm høy, med gule kroner. Bladene er gulgrønne, myklodne og hele, og alle sitter samlet i en rosett ved basis.

Enghaukeskjegg *Crepis praemorsa*

Enghaukeskjegg *C. praemorsa*

Svever (*Pilosella*)

Jeg har nå omtalt 10 av de 15 kurvblomstartene som står på den nye rødlista, og som er knyttet til Telemark. Da gjenstår fem svevearter, som alle tilhører slekten *Pilosella* (hårsvever), og som alle

Blyttsveve *Pilosella blyttiana*, fra Vollsetra i Sunndal. Foto: Øystein Folden

er nykomlinger på rødlista. Slekten ble grundig studert i Norge i første halvdel av 1900-tallet, av S.O.F. Omang, med innsamlinger til titusenvis av herbariebelegg. Men senere ble slekten neglisjert og kunnskapen glemt. I dag er det Tore Berg som er den største eksperten i Norge på hårsvever.

Gaffelsveve – *P. peteriana*

(Tidligere *Hieracium peteranum*)

Denne er sterkt truet (EN), på

grunn av rapportert tilbakegang og tilknytning til en svært utsatt naturtype. Dette er en typisk setervoll-art. På Artsobservasjoner ligger det 7 registreringer mellom 2000 og 2015, men ingen av dem er fra Telemark, og ingen har bilder. Ifølge Bjørn Erik er den samlet inn ved Frøystul (Tinn) og Bondal (Tuddal i Hjartdal).

Slåttesveve – *P. scandinavica*

(Tidligere *Hieracium scandinavicum*)

er også rapportert å være i sterk tilbakegang, men er vurdert som nær truet (NT). Dette har vært en karakteristisk art på ”gode” setervoller og i fjellbeitemark i Øst-Norge, og er i 2006 samlet inn ved Skinnarland ved Møsvatn av Bjørn Erik Halvorsen. Ifølge Artsdatabanken er det moderne funn fra 42 lokaliteter, og mørketallet er trolig stort.

Blyttsveve – *P. blyttiana* (Tidligere *Hieracium blyttianum*)

Denne vokser også på setervoller, på beitemark og i beitet bjørkeskog, naturtyper som er i tilbakegang. Arten er vurdert som nær truet (NT). Den er kjent fra 20 lokaliteter i nyere tid, men mørketallet er nok stort.

I Artsobservasjoner er det lagt inn 54 registreringer av blyttsveve, men ingen av disse er fra Telemark. Ifølge Bjørn Erik er det gjort innsamlinger i 1995 ved Frøystul.

Nordlandssveve – *P. hyperborea*

(Tidligere *Hieracium hyperboreum*)

Denne sveven er også satt i kategorien NT. Den er knyttet til åpen, ofte grunnlendt og tørr beitemark på kalkgrunn. Den har vært kjent fra Porsgrunn og Bamble, og er samlet fra Brevik og Langøya ved Langesund.

Grenmarsveve – *P. dimorphoides*
(Tidligere *Hieracium vittatum*)

Grenmarsveve er vurdert som

sterkt truet (EN), og er bare kjent fra to små lokalitetsgrupper, den ene i en enkelt, individfattig forekomst i et naturreservat, den andre i et område med massiv utbygging. Voksestedene er grunnlendt mark og lysåpen skog, gjerne furuskog, på kalkgrunn. I Telemark er den i nyere tid bare kjent fra et 5 km langt område i Porsgrunn, fra Trosvik og Sylterøya i Brevik nord til Heistad.

Kilder:

Ny norsk rødliste 2015, en karplanteoversikt for Telemark. Oversikt laget i januar 2016 av Bjørn Erik Halvorsen.

Den virtuelle flora <http://linnaeus.nrm.se/flora/>

Artsdatabanken <http://data.artsdatabanken.no/Rodliste>

SNL – det Store norske leksikon på nettet.

ÅRETS PLANTE – JÅBLOM *Parnassia palustris*

Kristin Steineger Vigander

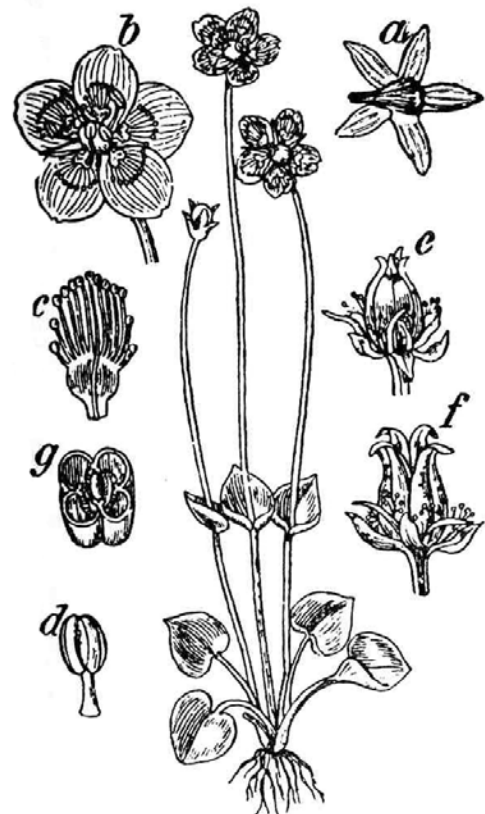
Egentlig hadde jeg aldri tidligere sett på jåblom som den helt store attraksjonen. Årsaken til det er nok at jeg så ofte har sett den med blomstene fulle av sorte små fluer, og det har ikke akkurat vært så tiltalende. Men – rett skal være rett – da jeg fikk jaget bort fluene, så jeg jo at blomsten egentlig er veldig vakker

og riktig fotogen. Og det pussige er at når jeg nå skal lete blant mine bilder av blomsten, finner jeg ikke et eneste der de sorte små fluene er på plass.

Da jeg før jul fikk vite at jåblom var vedtatt som "Årets planteart", ble jeg først litt forbauset. Men etter å ha tygget litt på det, nikket

Fig. 1. Ett av mine første bevisste møter med jåblom, Røros 2005

Parnassia palustris.
a. Bæger; b. blomst; c. honning-skjæl; d. støvdrager; e. umoden, f. moden kapsel, g. gjennemskaaret paa tvers.

Fig. 2. Illustrasjon fra *Haandbog i Norges Flora*, Axel Blytt, 1905

jeg anerkjennende. Plutselig så jeg for meg jåblommen på nytt for mitt indre øye, og da så jeg virkelig hvor vakker den er: Jeg så for meg den store hvite, stjerneformete blomsten på den høye slanke stilken, de hjerteformete bladene som danner en rosett nederst og de hvite kronbladene med de grønnaktige nervene. Og det gikk et lys opp for meg: Denne planten er jo et helt selvfølgelig valg som Norges første "Årets planteart."

Det er faktisk et helt genialt valg: Planten vokser i hele Norge. Derfor kan alle i Norge få gleden av å gå ut i naturen og beundre denne vakre hvite, stjerneformete blomsten. De som ikke kjenner den fra før, kan få anledning til å bli kjent med den. De som allerede kjenner den og er glade i den, kan få gleden av å gå ut og lete etter nye lokaliteter for å avbilde den, notere seg den og registrere den på Artsobservasjoner.

Det som også er flott med valget, er at den egner seg godt som blikkfang for å informere om voksesteder og biotoper som det er viktig å verne om.

Kalenderplante

I *Blyttia* 2016-1 kan vi lese en artikkel av Kjell Furuset: "Hva betyr plantenavnet jåblom?" Artikkelen tar for seg de forskjellige navnene som planten har og har hatt i Norge, så jeg skal ikke gå mye inn på dette her, bortsett fra en oppramsing av noen av navnene: ljåblom, larsokblom, augneblom, slåtteblom, slåttkall, slåttasoløy, osteblomme.

Jåblom har tidligere vært regnet som "kalenderblomst". Som noen av navnene antyder, kunne slåtten ta til når de hvite stjerneformete blomstene viste seg.

10. august er dagen for Larsok, en kirkelig minnedag til minne om St. Laurentius som ble pint til døde på en rist denne datoen i år 258. Jåblom har noen steder hatt navnet larsokblom, fordi den pleier å blomstre nettopp rundt 10. august. Dette er nok også årsaken til at planten har blitt tillagt legende egenskaper for diverse øyelidelser, for ifølge legenden kunne den hellige Laurentius gi blinde synet tilbake.

Det latinske navnet *Parnassia palustris* gir meg selvfølgelig assosiasjoner til det gamle Hellas, og forteller meg samtidig at planten er knyttet til myr.

Parnassia: Jeg tenker øyeblikkelig på fjellet Parnassos i Hellas, som var dedikert til Apollon, Dionysos og musene. Jeg leser om Pedanius Dioscorides (ca. 20 – ca. 90), som var en romersk militærlege og botaniker. Mens han tjenestegjorde i den romerske hæren, fikk han reise mye rundt i Middelhavsområdet for å samle kunnskap om plantene og deres legende virkninger, og han beskrev plantene med utseende, voksested og anvendelse ("Grass of Parnassus"). Tidligere botanikere trodde at det han her beskrev, var det vi i dag kaller jåblom. Det viste seg senere å være feil. Men jåblom har beholdt sitt opprinnelige navn *Parnassia*, og det engelske navnet er nettopp "Grass of Parnassus."

Fig. 3. Hannlig stadium –
pollenbærene dekker fruktknuten

Fig. 4. Pollenbærene bøyer seg
bakover. Foto: Norman Hagen

Fig. 5. Begynnenede hunnlig stadium

Fig. 6. Hunnlig stadium

Jåblom og familie

Det er interessant at planten stadig skifter familie. I en gammel flora jeg har, av Axel Blytt med forord av Ove Dahl, 1905, er slekten *Parnassia* oppført under familien *Saxifragaceae* (sildrefamilien), men med kommentar om at mange

forfattere (blant annet Blytt, i *Norges Flora*) regner slekten til *Droseraceae* (soldoggfamilien). Senere har den vært plassert i en egen familie *Parnassiaceae* (jåblomfamilien). Men ganske nylig har slekten igjen blitt omplassert: Etter det nye APG III-systemet, skal jåblom nå tilhøre

spolebuskfamilien *Celastraceae*. (APG = Angiosperm Phylogeny Group Classification for the orders and families of flowering plants.)

Karakteristika

Knut Fægri skriver i *Norges Planter*:

Jåblom har et kjennetegn som gjør at den ikke kan forveksles med noen annen norsk plante: De fem ytre støvbærerne er omformet til noen eiendommelige, håndformede, frynsete organer, og ytterst på hver frynse sitter en gullglinsende liten kule.

Det hele ser ut som om det skinner av honning og søte saker, men det finnes ingen honning der, og botanikerne har undret seg svært meget over hvordan disse organene skal forklares. At de må ha noe med bestøvningen å gjøre, synes klart, men akkurat hva?

I en artikkel i *Blyttia* 2016-1, beskriver Liv Borgen dette slik:

De fem ytterste pollenbærerne er sterile og omdannet til såkalte staminodier – flate, brede og frynsete organer med en gulgrønn, glinsende kjertel ytterst. På den brede, flate delen dannes nektar. Blomstene er først i et hannlig stadium, og i starten ligger de fem normale pollenbærerne krummet over fruktknuten, men

så strekker de seg, én etter én, og åpner pollenknappen rett over fruktknuten. Knappen åpner seg oppover, ikke nedover, og insekter som setter seg på blomsten får pollen på buken. Først etter at alle pollenbærerne har lagt seg flatt ned og pollenknappene har falt av, åpner arret seg. Blomsten har dermed kommet i sitt hunnlige stadium.

Jåblom og voksesteder

Jåblom er en våtmarksplante, og trives i myr, langs bekkedrag og i fuktig skog. Men den kan også vokse høyt til fjells, og er funnet helt opp til 1700 moh. i Jotunheimen. På Artsdatabankens nettsider leser jeg:

Vokser på kalkholdig og helst noe fuktig mark. I ulike typer kulturmark som beitemark, slåttemark, strandeng samt (beita) skog, myr og fjellhei. Går tilbake allerede 3–5 år etter opphørt drift. Trives best ved sein slått og ingen gjødsling, men også ved beiting.

Jåblom i folkemedisinen

Jeg har allerede nevnt bruken av jåblom for å lindre øyelidelser.

Ifølge "Urtekilden" skal denne bruken være dokumentert fra Sverige, og det sies at svenske bondejenter presset saften fra blomstene og/eller bladene, for å dryppe øynene med den. Dette skulle blant annet gjøre øynene vakrere.

Linné forteller at jåblom
 ”..kokad i dricka brukas i Värmland
 mot hjärtsmärter”.

Dette har sikkert sammenheng
 med plantens hjerteformete blad.

I *Medisinplanter i Norge* av Rolv
 Hjelmstad leser jeg:

”Urten inneholder garvestoffer
 av pyrokatekintypen og
 flavonoider (bl. a hyperin og
 rutin). I jordstengelen flere
 uutforskede alkaloider.”

Planten skal ha vært brukt som
 sårlegende og svakt betennelses-
 dempende middel, og har også
 vært brukt mot tungsinn, dessuten
 urindrivende, men stoppende på
 tarmen.

Hjelmstad skriver at det i
 urtelitteraturen ikke er angitt noen
 advarsler knyttet til bruk av jåblom
 som medisin.

Jåblom i litteraturen

Klaus Høiland tipset meg om
 følgende lille beskrivelse av jåblom
 i romanen *Jonas* av Jens Bjørneboe:

*Den gamle Jochum hadde
 med alle sine grovheter, med all
 sin rotete tenkning og hele sin
 kroniske forbitrelse en sjel så
 ren som en av disse underlige
 marmorblomstene som vokser
 på bakkeskråningene like under
 skoggrensen og bærer navnet
 parnassia pallustris. Werner
 likte både navnet og blomsten
 så godt at han for minst tredve
 år siden hadde glemt hva den*

*het på norsk. Han hadde vel for
 øvrig heller aldri visst hva den
 ble kalt, slik som han ikke visste
 hva andre blomster het. Slikt
 visste bare Jochum. Jochum
 visste alt, han kunne skilne
 bygg fra hvete og havre fra rug.
 Ja, dette var Jochums blomst!
 Parnassia! At han ikke hadde
 skjønt dette før! Blomsten med
 de store, marmorerte, oljeaktige
 kronbladene var gulhvit som
 et gammelt korinthisk kapitél.
 Og plutselig, som et slag i
 hjertet, husket han hvordan
 Jochum hadde lært ham navnet
 på blomsten. De hadde vært
 på fjelltur og bodde i en sæter,
 med bøker, skrivemaskin og
 tro på fremtiden. August var
 det, med mørke netter, sånn i
 begynnelsen av tyveårene, like
 før verdensrevolusjonen. De
 var reist til sæters for å drikke
 melk, – og de drakk den slik som
 den bare kan drikkes av menn
 som ikke har sett et melkeglass
 siden de var middelskolegutter.
 Det var Jochums ide dette med
 melken. Werner selv hadde hatt
 skrupler, men hadde latt seg
 overtale.<....>*

*En sen aftenstund trakk
 Jochum ham bort fra peisen og
 ut foran tråkken. Han skulle se
 naturen, sa Jochum.*

<...>

*Han så Jochums ansikt i
 månelyset, stort og hvitt, med
 lorgnetten over den brede
 neseryggen, tegnet med kullsorte
 skygger. Også slagskyggene fra*

de små bjerkene var slike svarte hull i verden. Jochums ansikt bøyde seg nedover, og Werner fulgte blikket. Det stanset ved en hvit, stor stjerne på marken. Jochum tok den opp og holdt den frem mot ham, og for første gang så han for fulle sanser denne fremmede marmorblomsten. Han så årene i bladene.

”Den heter Parnassia”, sa Jochum; – ”Parnassia pallustris”. Midt i verdens-revolusjonen hadde Jochum tid til overs for parnassia. Slik gikk det til at Werner ikke bare drakk melk, men også lærte navnet på en blomst.

Andrew Lang (1844–1912) var en skotsk forfatter, mest kjent for barnebøker. Men han har også skrevet dikt, og dette diktet er om Grass of Parnassus, som er det engelske navnet på jåblom:

*Pale star that by the lochs of Galloway,
In wet green places ‘twixt the depth and height
Dost keep thine hour while Autumn ebbs away,
When now the moors have doffed the heather bright,
Grass of Parnassus, flower of my delight,
How gladly with the unpermitted bay--
Garlands not mine, and leaves that not decay--
How gladly would I twine thee if I might!*

*The bays are out of reach! But far below
The peaks forbidden of the Muses’ Hill,
Grass of Parnassus, thy returning snow
Between September and October chill
Doth speak to me of Autumns long ago,
And these kind faces that are with me still.*

Hans Børli har også nevnt jåblom i sitt dikt *Tidlig vår*:

*Hvor lufta er underlig synsk og rar
i en slik linnværs-kveld
når Venus gror som en jåblom
vest over mørke fjell.*

*Du kjenner den våte, ville duft
av takdrøpp og vind og vær –
Et stille forvandlingens mørke spinner
drømmer i nakne trær.*

Sjustjerna kommer deg nær.

*Du ser hva du sveik med din trofasthet
i brødnittens vadmålsgrå år.
Det er som om hjertet knuser
en verden hver gang det slår.*

Jåblom som symbol

Aremark i Østfold har valgt jåblom som sin kommuneblomst. Aremark har fortsatt noen steder der de eldre driftsformene er i bruk, og kommunen arbeider for å fortsette disse tradisjonene.

Cumberland er et område ("county") i England. I 2012 ble Cumberlandts flagg registrert. Flagget består av blå bølger, som representerer kysten og innsjøene,

samt tre hvite blomster. Blomstene er "The Grass of Parnassus", nemlig jåblom, som er fylkesblomsten til Cumberland.

Ut på tur – let etter jåblom

Det er mange registreringer av jåblom på Artsobservasjoner. Men det finnes flere lokaliteter. Og disse kan du hjelpe til med å finne. Hvis

du ikke kjenner jåblom fra før, kan du nå bli kjent med den, først og fremst ved å lete etter den i naturen. Ta gjerne med deg barn, og lær dem å kjenne denne flotte planten. Det barn lærer mens de er små, glemmer de aldri. Det var min farfar som lærte meg som 5-åring å bli glad i blomster, og det er en lærdom jeg har hatt, og fremdeles har, stor glede av.

Kilder

Jåblomfamilien, beskrivelse: <http://delta-intkey.com/angio/www/Parnassi.htm>

Jåblom: http://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/parn_pal.htm

Bjørneboe, Jens. 1955. *Jonas*. Aschehoug & Co. Oslo.

Blytt, Axel. 1905. *Haandbog i Norges Flora*. Redigert og utgitt av Ove Dahl. Alb. Cammermeyers Forlag. Kristiania.

Borgen, Liv. 2016. *Blyttia* 74(1)

Børli, Hans. 1995. *Samlede dikt*. Aschehoug & Co. Oslo.

Furuset, Kjell. 2016. "Hva betyr plantenavnet jåblom?" *Blyttia* 74(1)

Fægri, Knut. 1958/1960. *Norges Planter*. J. W. Cappelens Forlag. Oslo.

Hjelmstad, Rolv. 2015. *Medisinplanter i Norge*, 3. oppl. Gyldendal. Oslo.

LØSNING PÅ KONKURRANSEN

Trond Risdal

Konkurransen i *Listéra* 2015-2

Riktige svar var:

- Bilde 1: Røsslyng.
- Bilde 2: Smørbukk.
- Bilde 3: Harekløver.
- Bilde 4: Rundbelg.
- Bilde 5: Hvitdodre.
- Bilde 6: Reinfann.
- Bilde 7: Knoppsmåarve.
- Bilde 8: Gulmaure.

Best med 5 rette var Guro Grasbekk Groven og Sissel Dukefoss.

Vi gratulerer.

Premier vil bli overlevert ved en passende anledning.

PRESSEKLIPP

Telemarksavisa 30. desember 2015 Rekordene faller i norsk skogvern

Like før jul vedtok regjeringen å verne en rekke skogområder i Telemark. Dette ble gjort gjennom såkalt frivillig skogvern, der skogeierne får betalt for å la trærne stå. Til glede for alle som vil oppleve det fantastiske mangfoldet i norsk natur.

Totalt 66 skogområder ble vernet 11. desember. Aldri tidligere har det vært vernet så mye produktiv skog i ett vedtak. Totalt ble det i 2015 vernet 75 skogområder med 174 kvadratkilometer produktiv skog, mer enn noen gang.

Disse områdene ble vernet i Telemark: Bratterudskogen i Tinn, Minnesjø i Nome, Eikelifjellet i Skien og Nome, Burmannsfjellet og Trolldalsfjellet i Skien og Omnflug i Notodden. I tillegg ble det vedtatt å utvide de to naturreservatene Trillingtjennene i Drangedal og Skrim og Sauheradfjella også det i Skien.

De siste årene er bevilgningene til skogvern økt til over 300 millioner kroner. Og det høye nivået fortsetter. På grunnlag av budsjettavtalen mellom regjeringspartiene, Kristelig Folkeparti og Venstre har Stortinget nettopp vedtatt tidenes høyeste skogvernbevilgning på 394 millioner kroner for 2016.

Vern av skogområder har primært to formål. Det skal bidra til at et representativt utvalg av skog blir tatt vare på for fremtidige generasjoner,

og det skal hindre at truede arter og naturtyper blir utryddet.

Norge har stor variasjon av skogtyper, også skogtyper som er sjeldne internasjonalt. Nær halvparten av alle truede arter i Norge lever i skog. For de fleste av disse artene er skogbruk hovedtrusselen. Vern av skogområder er derfor et effektivt tiltak. Dette reduserer behovet for skreddersydde tiltak rettet mot truede enkeltarter og skogtyper.

På 1990-tallet var konflikt mellom myndighetene og private skogeiere ofte en del av skogvernarbeidet. Dette er nå historie. Norges Skogeierforbund tok høsten 2002 initiativ til et samarbeid om frivillig skogvern, der skogeiere som har skog med viktige naturkvaliteter kan tilby skog for vern mot en avtalt erstatning. Initiativet ble støttet av daværende miljøvernminister Børge Brende. Tre år senere, høsten 2005, ble de første frivillige vern områdene opprettet.

Etter tretten år med frivillig skogvern har vi nå vernet nær 290 slike områder. Jeg vil berømme de mange hundre private skogeierne som gjennom dette samarbeidet har bidratt til å ta vare på viktig og verdifullt naturmangfold.

Selv om tempoet i skogvernet har økt kraftig de seneste årene, er vi langt fra målet. Vi har nå vernet rundt 2,9 prosent av den produktive skogen i Norge. Det er bred faglig og politisk enighet om at dette må økes.

I den ferske stortingsmeldingen om naturmangfold sier regjeringen at vi vil videreføre det langsiktige arbeidet med skogvern, og at dette i all hovedsak vil skje gjennom vern av offentlig eid skog og ved frivillig vern av privateid skog. Meldingen slår fast at vi vil øke det frivillige skogvernet. Vi skal også gjennomføre en evaluering for å sikre at vernearbeidet fanger opp de viktigste skogarealene. Jeg ser fram et fortsatt konstruktivt og produktivt samarbeid med private skogeiere i arbeidet for økt skogvern.

Vidar Helgesen

Klima- og miljøminister

Varden torsdag 24. september 2015

Hvorfor satser vi ikke på klimaskoger?

Berget barslet og fødte en mus

Den globale oppvarmingen er vår tids største utfordring. Det er ikke noe som tyder på at vi makter å stanse ved tograders målet innen 2050. Det innebærer at vi får mer ekstremvær i form av stormer, flommer og endringer i nedbør og tørke på en rekke områder av jorda.

Havstigningen er i gang og vil fortsette selv om vi makter å stanse den globale oppvarmingen. Dette betyr at vi vil stå overfor større naturkatastrofer enn noen gang i menneskehetens historie.

Dette er nå erkjent av alle politiske partier i Norge også av miljøorganisasjonene. Men ingen ser ut til fullt ut å ta konsekvensen av denne erkjennelse. FNs klimapanel har gjentatte ganger påpekt at å plante mer skog må være en

vesentlig del av løsningen. Statens landbruksforvaltning kom for to år siden med en utredning som viste at nærmere 10 millioner da i første omgang kan tilplantes i kystfylkene fra Rogaland og nordover.

I år kommer Miljødirektoratet med retningslinjer og restriksjoner som sier at vi må starte med pilotprosjekter i tre fylker. Disse skal gå over tre år, og det skal kun plantes på 50.000 da pr år. Har miljømyndighetene ikke tro på betydningen av skogplanting? Tenk tre fylker, tre år og minimale arealer. Skogbruket har da plantet før, de vet hvilke treslag som er best på den enkelte lokalitet. Hva skal vi med et pilotprosjekt? Hvorfor skal de fleste kystområder ikke få adgang til å etablere klimaskoger de nærmeste årene?

Det er lagt opp til et så byråkratisk regelverk at interessen blir laber og resultatet deretter. Det er bestemt at det ikke tillates plantet sitkagran. Dette er uforståelig når Statens landbruksforvaltning i sin utredning viser at nettopp dette treslaget har vist seg å være best egnet og at det er suverent det mest produktive i kystområdene.

At Stortinget enstemmig har sagt at det skal satses på skog, er glemt. Miljødirektoratets veiledning er en klar seier for miljøorganisasjonene. Disse er mer opptatt av å verne skog enn å være med på å bekjempe klimautfordringene.

Dessverre må vi som er opptatt av å begrense den globale oppvarming konstatere: Klima- og miljøministeren har i barseltiden født en mus.

Thor-Herman Thorsen

Forstkandidat

NYTT FRA STYRET VÅREN 2016

Årsmøtet er avholdt. Nytt styre er på plass. Vi kan vel kanskje ikke kalle det nytt fordi alle stilte til gjenvalg. Valgkomiteen hadde en lett oppgave og stilte også selv til gjenvalg. Det hadde jo vært litt spennende om det hadde kommet benkeforslag på årsmøtet, men det skjedde altså ikke.

Turprogrammet for vår og høst ligger på hjemmesiden. Det er også sendt til medlemmene i papirformat sammen med *Listéra*.

Vi vil sammen med NBF ajourføre og forhåpentligvis utvide aktiviteten på floravokteri og se det i sammenheng med ny norsk rødliste for karplanter og mulighet for registrering i Artsobservasjoner. Om noen av dere ønsker å være floravokter for planter i eget nærområde, så gi oss tilbakemelding.

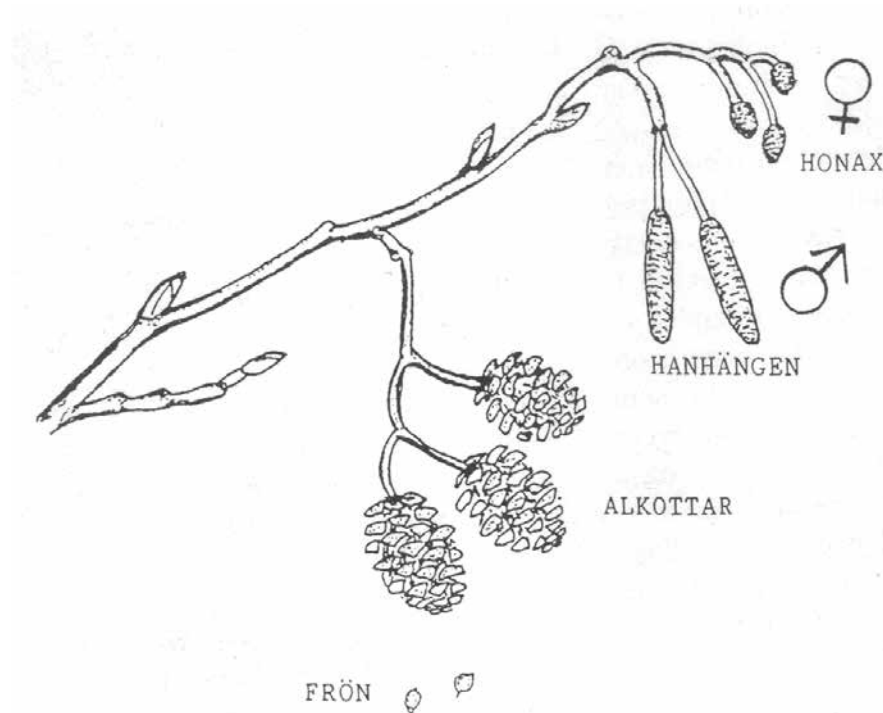
Nytt av året er at en gruppe av medlemmene våre har ønske om å samle botanikkinteresserte i Midt-Telemark, og det ser ut som de klarer det med bravur. 8. mars var 33 personer samlet på møte i Landbrukets hus i Gvarv. Det var en blanding av medlemmer og ikke-medlemmer. Styret ser svært positivt på dette initiativet, og vi ser selvfølgelig frem til en økende aktivitet i dette området. Det er da viktig at vi finner gode rutiner på informasjon begge veier.

Det er også gledelig at så mange ønsker å være med til Finse. Det blir jo noe nytt, med 5 dager uten bil. Med dette vil jeg ønske dere alle et spennende botanisk år.

For styret
Esther Broch

Listéra for 20 år siden: TRE VÅRTECKEN

Harry Andersson

Vårtecken 1

Klibbalens honblommor och hanhängen är färdiga att öppna sig. De bildades tidigt i höstas. Samtidigt har frön mognat i fjorårets honkottar. Kottefjällen torkar i vårvintersolen och de bruna fröna faller till marken. Ibland kan man se dem ligga tätt på snön.

Naturen slösar med frön och endast någon miljondel av antalet frön hamnar på en plats där de kan gro. Många fåglar äter alfrön.

Årets honblommor sitter som röda ljuslyktor i spetsen av äldre kvistar. Pistillernas märken sticker fram

som små maskar. De fångar lätt upp kringflygande pollenkorn på sin något klibbiga yta.

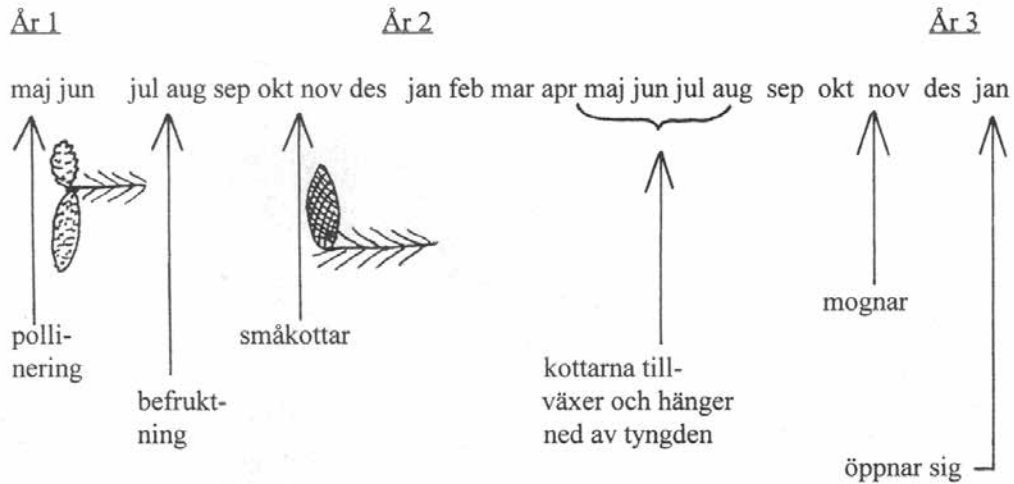
De ännu kompakta hanhängena skyddar mot kylan, men de sträcker snart på sig och mjuknar. Då kan vinden ruska tag i dem och pudra ut mängder med pollenkorn.

Alen blommar tidigt på bar kvist. Därigenom är förutsättningarna större att pollenet ska nå honblommorna.

Kråkriset, alen och hasseln blommar allra tidigast, långt innan sippor och hästhovar.

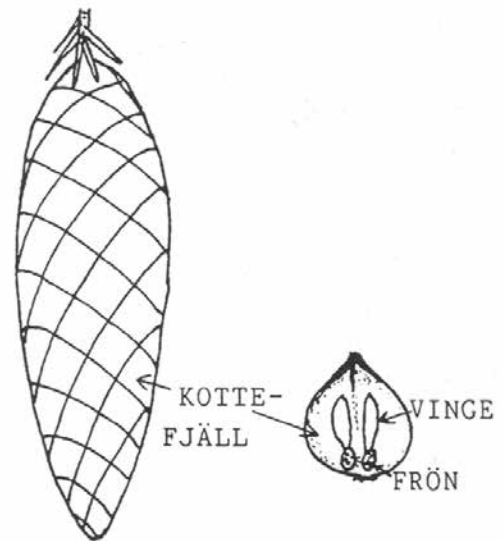
Vårtecken 2

Grankottarna öppnar sig och släpper ut sina vingade frön. Vanligen sker detta i januari. Utvecklingen från blomma till frö följer ett schema, som omfattar 3 kalenderår:

På ovansidan av varje kottefjäll ligger 2 frön. Eftersom man kan se dessa frön utan att öppna något fröhus, säger man att barrträden är nakenfröiga växter.

Granens frön är eftertraktade som djurföda. Här nedan kan du se resterna av grankottar, som rensats på frön av olika djur.

Hackspett

Kilar fast kotten i en barkspringa och hackar fjällen på längden.

Ekorre

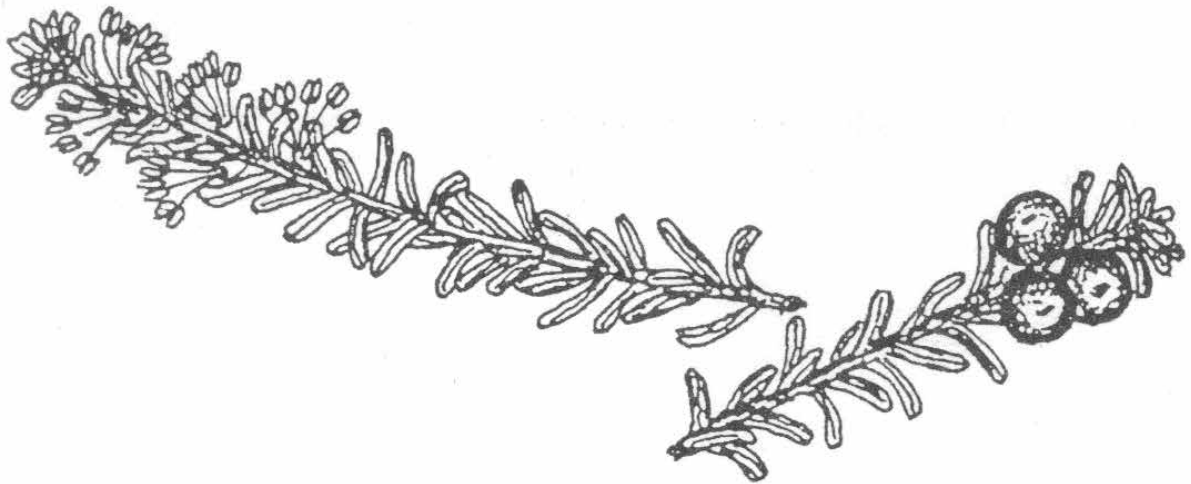
Håller kotten i spetsen, då den gnager av fjällen. Kotten ser "rufsigt" ut.

Moss

Bär bort kotten till ett gömställe. Fjällen gnags av med fina snitt.

Vårtecken 3

Kråkriset, *Empetrum nigrum*, är en lågväxande buske med barrlika blad. Det växer vanligen på toppen av mossetuvor eller fuktiga sluttningar.

Växten är särbo, d.v.s. det finns hanplantor och honplantor. Norrut i Sverige kan kråkriset vara sambo, alltså med både han- och honblommor på samma planta.

Blommorna sitter i spetsen av upphöjda grenar. Så snart snön töat bort skjuter de långskaftade ståndarna fram mellan toppbladen. Ståndarknapparna är blåroda innan de öppnat sig. Steklar och flugor äter pollenet, som är den tidigaste proteinrika födan naturen bjuder på.

Honblommorna är svåra att få syn på. De sitter i små grupper om 2-3

kortskaftade skålar och har kluvna märken. Efter pollineringen börjar blomskaftet att svälla och utvecklas mot hösten till glänsande svarta bär. Dessa är ganska saftlösa och därför inte särskilt eftertraktade av skogsfåglar.

Kråkriset utsöndrar hormonlika ämnen, som hindrar såväl egna som andra arters småplantor att växa. När man ska plantera tall- och granplantor, måste man därför kalröja en markyta runt planteringsstället.

Många växter utsöndrar speciella växtgifter ("herbicer"). Fundera över vilken fördel växten kan ha av att hämma den egna artens småplantor!

Returadresse: Telemark Botaniske Forening, Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn

INNHold	Side
Vårkvister, akvarell og tekst, av <i>Sigrid Nordskog</i>	3
Tre mann i en Audi: På jakt etter skånevåren i ”snapphane-land” sammen med Göteborgare, Skåninger og Öländinger våren 2014, eller rett og slett vårblomster i Sør-Sverige, fra kyst til kyst, av <i>Roger Halvorsen</i>	4
Minthe, en najade som ble en blomst. Om en ”velduftende” forvandling, en historie fra Ovids <i>Metamorfoser</i> , av <i>Roger Halvorsen</i>	26
Planter i Telemark på den nye norske rødlista 2015, av <i>Kristin Steineger Vigander</i>	32
Årets plante – jåblom, av <i>Kristin Steineger Vigander</i>	42
Løsning på konkurransen, av <i>Trond Risdal</i>	49
Presseklipp	50
Nytt fra styret	52
<i>Listéra</i> for 20 år siden: Tre vårtecken, av <i>Harry Anderssson</i>	53